

MAHOBATLI RANGTASVIRDA (LITOIY) QUYMA VITRAJNI O'RNI

Umar Rajabov

*Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti
"Mahobatli rangtasvir" kafedrasi dotsenti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahobatli rangtasvir san'atida quyma vitrajning o'rni, uning tarixiy shakllanish jarayoni, texnologik xususiyatlari hamda badiiy-estetik ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda XX asr boshlarida Fransiyada vujudga kelgan quyma vitraj texnikasining monumental san'at rivojiga ko'rsatgan ta'siri yoritilgan. Shuningdek, qalin rangli shisha elementlaridan tashkil topgan vitraj kompozitsiyalarining me'moriy makon bilan uyg'unligi, yorug'lik va rang orqali hosil qilinadigan badiiy muhitning estetik imkoniyatlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: quyma vitraj, mahobatli rangtasvir, me'morchilik, dekorativ-bezak san'ati, monumental kompozitsiya.

Kirish:

Mahobatli san'at tarkibida vitraj alohida badiiy-ifodaviy vosita sifatida shakllangan bo'lib, uning rivojlanishi me'morchilik va tasviriy san'atning o'zaro integratsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, XX asrda yuzaga kelgan quyma vitraj texnologiyasi monumental san'atning estetik imkoniyatlarini yanada kengaytirgan muhim hodisa sifatida baholanadi. Ushbu texnika qalin rangli shisha bo'laklaridan foydalanish orqali yorug'likning fazoviy ta'sirini kuchaytirishga xizmat qilgan. An'anaviy vitrajlardan farqli ravishda quyma vitraj kompozitsiyalarida ranglarning chuqurligi va hajmiyligi ancha yaqqol namoyon bo'ladi. Natijada interyerning emotsional va badiiy ta'sir kuchi ortadi. Zamonaviy san'atshunoslar ushbu texnikani monumental rangtasvirning mustaqil yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etadilar. Shu sababli quyma vitraj bugungi kunda ham jamoat va diniy inshootlarni bezashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Asosiy qism:

Quyma vitrajning shakllanish tarixi XX asr boshlarida Fransiyada yuz bergan badiiy tajribalar bilan bog'lanadi. Mazkur davrda rassom va me'morlar yorug'lik hamda rangning me'moriy makonga ta'sirini chuqurroq o'rganishga kirishdilar. Natijada qalin shisha plitalarni maxsus sement yoki epoksid asosga biriktirish texnologiyasi vujudga keldi. Ushbu usul klassik qo'rg'oshinli vitrajlariga nisbatan mustahkamroq konstruksiyalar yaratish imkonini berdi. Shu bilan birga, kompozitsiyalarda katta o'lchamli shakllardan foydalanish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu esa monumental san'at talab qiladigan keng ko'lamli obrazlarni yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qildi. Shunday qilib, quyma vitraj nafaqat texnologik, balki estetik yangilik sifatida ham san'at tarixidan o'rin oldi.

Quyma vitraj panellarini ishlab chiqarish dastlab juda tajribaviy xarakterga ega bo'lgan. Panelning estetik ko'rinishi, ishlov berish qulayligi va mustahkamligini yaxshilash maqsadida turli materiallar hamda texnologik usullar sinab ko'rilgan. Ko'plab modernistik qurilish

materiallarida bo'lgani kabi, quyma vitraj ishlab chiqarishda qo'llanilgan innovatsiyalar ham ko'pincha vaqt o'tishi bilan yemirilish va shikastlanishga olib keladigan ichki nuqsonlarning manbai bo'lib xizmat qilgan. Shu sababli, bugungi kunda konservatorlar quyma vitraj asarlarini va ularni namoyish etish uchun yaratilgan yorug'likka boy fasadlarni saqlab qolish bilan bog'liq murakkab muammolarga tobora ko'proq duch kelmoqdalar.

Mazkur taqdimot materialning tarixi va texnik rivojlanishi haqida umumiy ma'lumot beradi. Unda ishlab chiqarish jarayonlari va o'rnatish usullari ko'rib chiqiladi, shuningdek, yemirilish mexanizmlari tahlil qilinib, quyma vitraj obyektlarini konservatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Taqdim etilayotgan tadqiqot AQSh va Yevropadagi qariyb oltmishta obyektning o'rganishga asoslangan bo'lib, ularning qurilish davri 1930-yillarning o'rtalaridan boshlab ellik yillik vaqt oralig'ini qamrab oladi. Ushbu obyektlarning aksariyati quyma vitraj san'atining yetakchi namoyandalardan biri bo'lgan fransuz vitraj rassomi **Gabriel Loire** tomonidan loyihalashtirilgan. U beton va epoksi asosli matritsa materiallaridan foydalangan holda butun fasadlar, minoralar va gumbazlarni o'z ichiga olgan dadil hamda yirik kompozitsiyalar yaratgan.

Mahobatli rangtasvirning asosiy vazifalaridan biri me'moriy makonning badiiy qiyofasini shakllantirish hisoblanadi. Quyma vitraj aynan shu vazifani bajarishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Yorug'lik shisha qatlamlari orqali o'tib, interyerda o'zgaruvchan rang muhitini hosil qiladi. Bunday muhit tomoshabinning hissiy idrokiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va makonning ma'naviy mazmunini boyitadi. Ayniqsa, diniy inshootlarda yorug'likning ramziy talqini muhim badiiy vosita hisoblanadi. Quyma vitrajlar orqali hosil bo'ladigan rangli nurlar insonda ruhiy ko'tarinkilik va estetik zavq uyg'otadi. Shu sababli ushbu texnika monumental san'atning g'oyaviy mazmunini ochib berishda katta ahamiyat kasb etadi.

Quyma vitrajning badiiy xususiyatlaridan biri ranglarning o'ta to'yingan va chuqur ko'rinishidir. Qalin shisha bo'laklari yorug'likni o'ziga xos tarzda sindirishi natijasida ranglar oddiy vitrajlariga nisbatan yanada yorqin namoyon bo'ladi. Bu esa monumental kompozitsiyalarning uzoq masofadan ham yaxshi idrok etilishini ta'minlaydi. Ranglarning kuchli ekspressivligi asarning hissiy ta'sirini oshiradi. Shu bilan birga, shisha yuzasidagi notekisliklar yorug'likning turlicha aks etishiga sabab bo'ladi. Natijada kompozitsiya kunning turli vaqtlarida har xil vizual taassurot uyg'otadi. Bunday dinamiklik monumental san'at asarlariga o'ziga xos hayotiylik bag'ishlaydi.

Me'morchilik va tasviriy san'atning sintezi quyma vitrajning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu texnika yordamida yaratilgan asarlar bino konstruksiyasining oddiy elementi bo'lib qolmay, uning badiiy mazmunini belgilovchi vositaga aylanadi. Ko'plab zamonaviy jamoat binolarida vitrajlar devoriy rangtasvir va mozaikalar bilan uyg'un holda qo'llaniladi. Natijada yaxlit monumental kompozitsiya vujudga keladi. Bunday yondashuv makonning estetik qimmatini oshirish bilan birga, uning funksional ahamiyatini ham kuchaytiradi. Shuningdek, yorug'lik va rang orqali inson psixologiyasiga ta'sir etish imkoniyati yuzaga keladi. Shu bois quyma vitraj me'moriy muhitning badiiy tashkilotchisi sifatida qaraladi.

XX asr modernizm davrida quyma vitraj san'ati yangi bosqichga ko'tarildi. Modernistik me'morchilikning soddalashtirilgan shakllari yorug'lik va rangning dekorativ imkoniyatlariga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirdi. Shu jarayonda vitrajlar binolarning asosiy badiiy urg'u nuqtalariga aylandi. Ayniqsa, diniy va madaniy markazlarda yaratilgan yirik vitraj kompozitsiyalari san'at tarixida alohida o'rin egallaydi. Ularning aksariyatida abstrakt va ramziy tasvirlardan foydalanilgan. Bu esa monumental san'atning mazmuniy chegaralarini kengaytirgan. Natijada quyma vitraj zamonaviy san'atning muhim ifoda vositalaridan biri sifatida e'tirof etildi.

Quyma vitrajning monumental san'atdagi afzalliklaridan biri uning konstruktiv mustahkamligidir. Qalin shisha elementlari va mustahkam bog'lovchi materiallar yirik hajmdagi kompozitsiyalar yaratishga imkon beradi. Shu sababli ushbu texnika katta jamoat binolari uchun ayniqsa qulay hisoblanadi. Bunday asarlar uzoq muddat davomida o'zining estetik va texnik sifatlarini saqlab qolishi mumkin. Bundan tashqari, qalin shisha tashqi muhit ta'siriga nisbatan ancha chidamli bo'ladi. Bu esa monumental san'atning uzoq muddatli saqlanishini ta'minlaydi. Shu jihatdan quyma vitraj amaliy va estetik talablarni birlashtiruvchi san'at turi sifatida baholanadi.

San'atshunoslik tadqiqotlarida quyma vitraj ko'pincha yorug'lik me'morchiligi tushunchasi bilan bog'liq holda o'rganiladi. Bunga sabab shuki, vitrajning asosiy ta'sir vositasi rang emas, balki rangli yorug'likdir. Yorug'likning makonda tarqalishi insonning vizual qabul qilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu orqali me'moriy muhitning hissiy xarakteri shakllanadi. Tadqiqotchilar bunday hodisani monumental san'atning fazoviy ekspressiyasi sifatida izohlaydilar. Ayniqsa, quyma vitrajlar yordamida yaratilgan rangli muhit tomoshabinni asar bilan faol muloqotga chorlaydi. Natijada san'at va makon o'rtasida uzviy bog'liqlik yuzaga keladi.

Bugungi kunda quyma vitrajlar nafaqat diniy binolarda, balki muzeylar, kutubxonalar, madaniyat markazlari va ma'muriy inshootlarda ham keng qo'llanilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar ushbu san'at turining texnik imkoniyatlarini yanada boyitdi. Rassomlar turli shakl, rang va teksturalardan foydalanib murakkab kompozitsiyalar yaratish imkoniga ega bo'ldilar. Shu bilan birga, yangi materiallarning qo'llanilishi vitrajlarning xizmat muddatini uzaytirdi. Bunday asarlar me'moriy makonning individual qiyofasini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, zamonaviy jamoat binolarida ular estetik identifikatsiya vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat quyma vitrajning dolzarbligi saqlanib qolayotganini ko'rsatadi.

Vitraj uslubidagi mahobatli rasmlarda ko'pincha diniy yoki afsonaviymavzular mavjud bo'lib, bu badiiy yondashuvning tarixiy ildizlariga hurmat ko'rsatadi. Biroq, zamonaviy rassomlar tabiat va inson tuyg'ularidan tortib, mavhum tushunchalargacha bo'lgan turli mavzularni o'rganish uchun uslubni ham qabul qildilar. Vitraj uslubiga xos bo'lgan ramziylik rassomlarga jonli va murakkab vizual tasvirlar orqali chuqur xabarlarini yetkazish imkonini beradi. mahobatli rasmlardagi vitraj uslubidagi badiiy ifodaning jozibali va mustahkam shakli bo'lib qolmoqda. Uning o'rta asr hunarmandchiligidagi ildizlari diniy kontekstlardan tashqari ko'p qirrali va ramziy tilga aylangan.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, quyma vitraj monumental rangtasvirning eng samarali badiiy vositalaridan biri hisoblanadi. U yorug'lik, rang va makon o'rtasidagi murakkab munosabatlarni san'at darajasida ifodalash imkonini beradi. Ushbu texnika me'moriy muhitning estetik qiymatini oshirish bilan birga, uning g'oyaviy mazmunini ham boyitadi. Qalin rangli shishalarning optik xususiyatlari kompozitsiyalarga o'ziga xos ekspressivlik baxsh etadi. Shu sababli quyma vitraj monumental san'atning tarixiy taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy san'at amaliyotida ham uning ahamiyati kamaymagan. Aksincha, yangi texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda ushbu san'at turi yanada rivojlanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. R.A.Xudayberganov. Mahobatli rangtasvir texnika va texnologiyasi. -T.: «Fan va texnologiya», 2015, 128 bet.
2. Xudayberganov R.A. «Tasviriy san'atda rang». - T.: TDSI bosmoxonasi, 2004
3. Jung, S. (2020). *A Study on the Dalle de Verre Works as Architectural Art*. The Korean Society of Science & Art, 38(1), 241–252.
4. Xudayberganov R.A. «Rangshunoslik asoslari». - T.: G'.G'ulom. nashr. 2006.
5. S. Abdirasilov, N.Tolipov. Rangtasvir darslik. Toshkent. Innovatsiyo-ziyo, 2019.